

Optimale stimulering van woordenschat

De breedte én diepte in

Woordenschatonderwijs staat centraal binnen het lesaanbod in groep 1 en 2 van de basisschool. Niet alleen voorlezen, maar vooral ook het aanbieden van definities is belangrijk voor een optimale stimulering. Waarom is het geven van uitgebreide definities van woorden zo belangrijk?

Carmen Damhuis is orthopedagoog en junior onderzoeker aan het Behavioural Science Institute (BSI), Radboud Universiteit Nijmegen (c.damhuis@pwo.ru.nl)

Eliane Segers (universitair hoofddocent) en **Ludo Verhoeven** (hoogleraar) zijn eveneens verbonden aan het BSI, Radboud Universiteit Nijmegen

Optimale stimulatie van woordenschat aan het begin van het basisonderwijs is van essentieel belang voor de latere schoolvaardigheden. Niet alleen het aantal woorden dat kinderen kennen, maar vooral ook de hoeveelheid informatie die ze kunnen geven over woorden is voorspellend voor latere begrip luister- en leesvaardigheden. Kinderen die meer woorden kennen en een diepere kennis hebben over die woorden zullen minder tijd en aandacht nodig hebben om over woorden na te denken, zullen gemakkelijker de strekking van een opdracht of verhaal begrijpen en zullen hier meer kennis uit opdoen. Al in groep 1 en 2 van het basisonderwijs is het aanbieden van woorden, vooral ook in de vorm van definities, een belangrijk element in de stimulering van woordenschat.

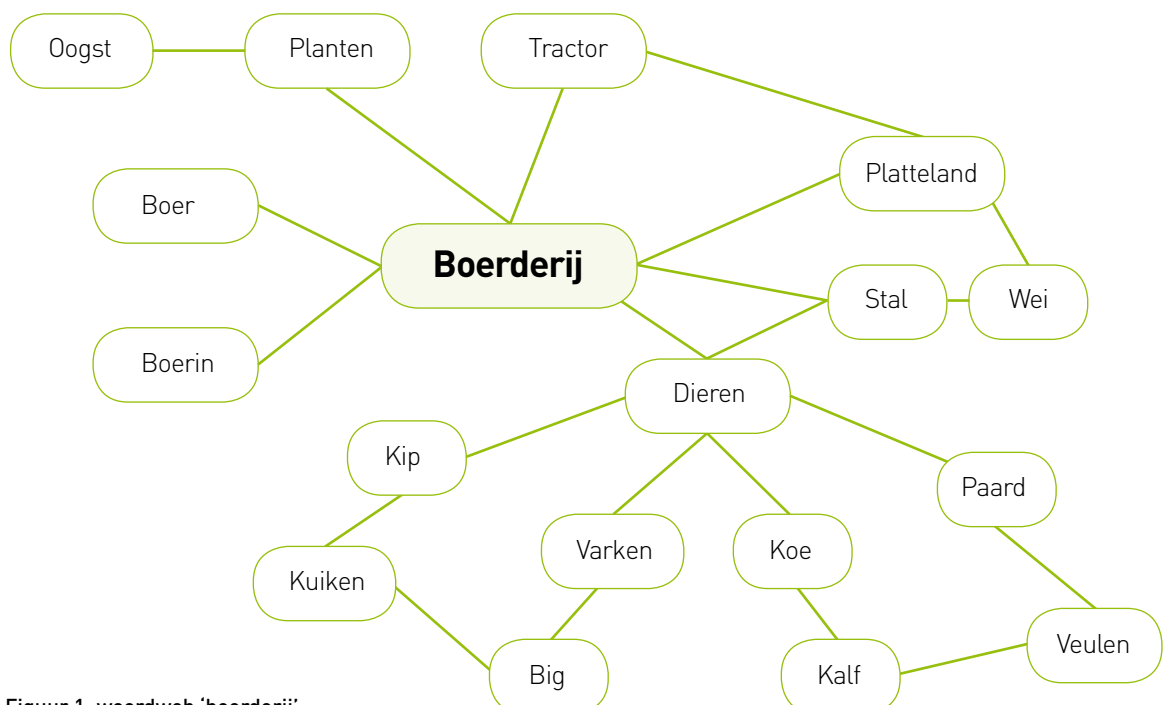
Woordenschatkennis

Woordenschat is meer dan alleen het aantal woorden dat we kennen (de breedte van de woordenschat). Het gaat ook over de associaties die we hebben met woorden en de hoeveelheid informatie die

we kunnen geven over de woorden (de diepte van de woordenschat). De diepte van woordenschat is grafisch weer te geven in de vorm van een woordweb (zie figuur 1). De kennis die kinderen over het kernwoord 'boerderij' kunnen hebben is hier weergegeven. Hierbij is niet alleen het aantal woorden in het woordweb van belang, maar bijvoorbeeld ook hoe goed kinderen de woorden kennen en hoe goed zij het onderscheid kunnen maken tussen de woorden. Bij 'boerderij' kan dat bijvoorbeeld zijn het onderscheid tussen dieren die op een boerderij voor kunnen komen, zoals 'kippen', 'schapen' en 'koeien' en dieren die niet op een boerderij, maar bijvoorbeeld in een dierentuin voorkomen, zoals 'giraffe', 'kameel', en 'olifant'. De diepte van woordenschat ontwikkelt zich gedurende de jaren en is een belangrijke voorspeller voor begrip luister- en leesvaardigheden (Ouellette, 2006).

De kracht van woordenschatstimulatie

Bij de start van de basisschool zijn er tussen kinderen grote verschillen in het aantal woorden dat ze kennen en wat ze kunnen vertellen over woor-

Figuur 1: woordweb 'boerderij'

den. Deze woordenschatkennis blijkt van groot belang voor de verdere schoolloopbaan. In groep 1 en 2 van het basisonderwijs zijn voorlezen, rijmen en liedjes zingen aan de orde van de dag. Over het effect van voorlezen op het vergroten van de woordenschat is veel bekend. De kwaliteit van het voorlezen blijkt belangrijker dan frequentie (Mol, Bus & De Jong, 2009). Binnen het woordenschat-onderwijs wordt vaak geadviseerd om gebruik te maken van de principes van interactief voorlezen (Mol, Bus & De Jong, 2009) en het viertakt model (Van Nulft & Verhallen, 2002).

Interactief voorlezen gaat ervan uit dat leerkrachten kinderen stimuleren om vooraf, tijdens en na het voorlezen actief deel te nemen aan het verhaal. Hierbij is het belangrijk dat de leerkracht de kinderen stimuleert om mee te denken en te vertellen over het verhaal, dat de leerkracht het verhaal laat aansluiten bij de ervaringen die kinderen opdoen in het dagelijks leven en dat kinderen positieve feedback krijgen op hun taal en denkproces.

Het viertakt model deelt het voorleesproces op in voorbereken, semantiseren, consolideren en controleren: leerkrachten kunnen woordkennis **voorbewerken** door verhaaltjes voor te lezen, zij **semantiseren** door uitleg te geven van weinig bekende of onbekende woorden, door de woorden en hun betekenissen te herhalen binnen gevarieerde contexten zijn zij bezig met **consolideren** en ten slotte **controleren** ze of de kinderen de woorden geleerd hebben. Waarom is het semantiseren, het geven van uitgebreide definities van woorden nu zo belangrijk? In dit artikel vertellen we over een onderzoek waarbij we het effect van voorlezen met het effect van definities vergelijken en laten we zien hoe naast voorlezen vooral het geven van expliciete definities een belangrijke bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van de diepte van de woordenschat. Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat vooral het geven van definities kinderen helpt om hun aandacht te richten op moeilijke, onbekende woorden. Kinderen leren niet alleen de woorden, maar leren ook actief na te denken over de betekenis van de woorden (Coyne, McCoach, Loftus, Zipoli Jr. & Kapp, 2009).

Het onderzoek 'Taal talent'

In ons onderzoek zijn we geïnteresseerd in de effectiviteit van woordenschatinterventies, en met name in het optimaliseren ervan. Hierbij kijken we niet alleen naar de breedte van de woordenschat, maar juist ook naar de diepte van de woordenschat. Vooral de stimulering van de dieptekennis van woorden is belangrijk, omdat uit onderzoek blijkt dat vooral deze kennis voorspellend is voor de ontwikkeling van begrijpend luisteren en begrijpend lezen (Ouellette, 2006).

In totaal hebben we bij 48 kleuters van groep 2 van twee basisscholen de breedte- en dieptekennis van 34 vooraf geselecteerde woorden in kaart

Optimale stimulatie van woordenschat aan het begin van het basisonderwijs is van essentieel belang voor de latere schoolvaardigheden

gebracht. De breedtekennis hebben we getest met een passieve woordenschattoets, waarbij kinderen uit vier plaatjes het plaatje bij het gevraagde woord moesten aanklikken, en een actieve woordenschattoets, waarbij we kinderen vroegen welk woord er bij het plaatje hoorde. De dieptekennis hebben we onderzocht aan de hand van een interview, waarbij vragen gesteld werden over de woorden. Zo werd bijvoorbeeld aan de kinderen over van het woord 'flatgebouw' gevraagd: 'Wat is een flatgebouw?', 'Hoe ziet een flatgebouw eruit?', 'Waar kan je een flatgebouw zien?', 'Waar wordt een flatgebouw voor gebruikt?' en 'Kun je nog meer vertellen over een flatgebouw?'. Vervolgens hebben we tijdens de interventie de kinderen in kleine groepjes verhaaltjes voorgelezen en definities gegeven, waarin de kinderen in beide interventies de helft van de woorden te horen kregen. De eerste groep kreeg de eerste helft van de woorden in een verhaal en de andere helft in de definities, de tweede groep kreeg de eerste helft van de woorden eerst in de definities en de volgende helft van de woorden in het verhaal. De woorden kwamen zowel in de definities als in de verhaaltjes drie keer voor.

Een voorbeeld uit het verhaal is: 'De ballon vliegt verder door de lucht. Hij vliegt hoger en hoger. >>

De ballon vliegt over een *flatgebouw*. De mensen boven in het *flatgebouw* kunnen de ballon goed zien en zwaaien naar de ballon. De mensen beneden in het *flatgebouw* moeten heel ver omhoog kijken. Zij kunnen de ballon haast niet zien!

Een voorbeeld van het voorkomen van dit woord in de definitie is: 'Dit is een *flatgebouw*. Een *flatgebouw* is een gebouw waarin heel veel mensen boven en onder elkaar wonen in appartementen. Dit is dus een *flatgebouw*.'

Letterlijke
woordenboekdefinities
helpen de kleuters
om kennis over
woorden op te slaan

Ten slotte hebben we opnieuw gekeken wat de breedte- en dieptekennis van de kinderen over de woorden was. Zo is in kaart gebracht hoeveel woorden de kinderen geleerd hebben van de interventies en hoeveel zij nog wisten over de woorden. Uit de resultaten blijkt dat zowel het voorlezen van een verhaal als het geven van een definitie de breedtekennis stimuleert. Kinderen leren, zowel actief als passief, een vergelijkbaar aantal woorden van het luisteren naar een verhaal als van het luisteren naar definities. Het geven van

definities stimuleert echter vooral de dieptekennis van woorden. Wanneer de woorden aangeboden zijn in de vorm van definities, kunnen kinderen meer vertellen over deze woorden, dan wanneer woorden in het verhaal voorkomen.

Wat kunnen we met de resultaten?

We hebben van dit onderzoek geleerd dat het naast het voorlezen van een verhaal goed is om ook definities te geven van woorden; iets waar in de dagelijkse praktijk in groep 1 en 2 vaak minder de nadruk op ligt. Letterlijke woordenboekdefinities helpen de kleuters om kennis over de woorden op te slaan en dit te koppelen aan de voorkennis die ze al hebben. Vooral voor het stimuleren van de dieptekennis van woorden lijken definities effectief. Opgemerkt moet worden dat door het kleine aantal kinderen in deze studie de resultaten met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden en niet zomaar gegeneraliseerd kunnen worden. In het onderzoek is daarnaast een vergelijking gemaakt tussen het effect van voorlezen en het effect van definities. In de dagelijkse praktijk zal voor het uitbreiden van de woordenschat een combinatie tussen voorlezen en definities geven waarschijnlijk het meest effectief zijn (Coyne en anderen, 2009).

Bij het voorbereiden van woordenschatlessen voor jonge kinderen is naast het selecteren van aansprekende voorleesverhalen waarin veel woorden voorkomen, ook het maken van een selectie van woorden die uitgebreid aan bod komen, van

belang. Vooraf kunnen leerkrachten bepalen welke woorden aangeboden zullen worden in definities. Een selectiecriteria hierbij is dat de woorden functioneel zijn voor het leerproces van de leerlingen. Kies woorden die vaker terugkomen in het verhaal en waar een duidelijke context voor gegeven wordt. Als ondersteuning kan gebruik gemaakt worden van basiswoordenlijsten die speciaal geschikt zijn voor kleuters.

Het expliciet aanbieden van definities kan echter wel het verschil maken. In onze studie kwam in het verhaal over piraten en zee het woord 'kraaiennest' voor. Uit de resultaten van de passieve woordenschat taak bleek dat de meeste kinderen het juiste plaatje aan konden wijzen (ook al was één van de afleiders een vogelnest). Toen we echter vroegen wat een kraaiennest was, bleek de kennis niet volledig ontwikkeld. Een voorbeeld van een kenmerkende reactie naar aanleiding van het woord kraaiennest in het verhaal, was: 'Dat is een nest waar kraaien in zitten, piratenkraaien of zo.' Naar aanleiding van de definitie kregen we echter een antwoord als: 'Die gebruiken piraten op een piratenboot en daar zitten mensen op de uitkijk. Helemaal in de hoogte dat ze het goed kunnen zien.'

Het onderzoek is gefinancierd in het project Taaltalent door het Ministerie van OC&W. 🌟

Leestips

- Kienstra, M. (2003). *Woordenschatontwikkeling: Werkwijzen voor groep 1-4 van de basisschool*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands
- Kuiken, F. & Droge, S. (2010). *Woordenlijst Amsterdamse Kleuters*. Zie: www.digiwak.nl
- Poland, M. & Van Oers, B. (2011). Resultaten écht in beeld. *De Wereld Van Het Jonge Kind*, 38 (5), pp. 20-23.

Literatuur

- Coyne, M. D., McCoach, D. B., Loftus, S., Zipoli Jr., R., & Kapp, S. (2009). Direct vocabulary instruction in kindergarten: Teaching for breadth versus depth. *Elementary School Journal*, 110, 1, 1-18.
- Mol, S.E., Bus, A.G., & De Jong, M.T. (2009). Interactive book reading in early education: a tool to stimulate print knowledge as well as oral language. *Review of educational research*, 79 (2) 979 - 1007.
- Nulft, D. & Verhallen, M. (2002). *Met woorden in de weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Ouellette, G. P. (2006). What's meaning got to do with it: The role of vocabulary in word reading and reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 98 (3), 554-566.